

Fars edebiyatındaki ilk mersiyeler

Çetin KASKA¹

APA: Kaska, Ç. (2019). Fars edebiyatındaki ilk mersiyeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 253-262. DOI: 10.29000/rumelide.580566

Öz

Mersiye ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek ve o kişinin iyi taraflarını anlatmaktır. Fars edebiyatında müstakil mersiyesi günümüze ulaşan ilk şair Rûdekî'dir. Rûdekî'den hemen sonra Ebû'l-Abbâs Fazl b. Abbâs Rebincenî ve Ebû Mansûr Ammâre-i Mervezî gibi şairler mersiye yazmışlardır. Fars edebiyatında yazılan mersiyeler konularına göre resmî, şahsî, dinî, tasavvufî ve felsefî olarak ayrılmaktadır. Fars edebiyatının en iyi şairleri olan Firdevsî, Hâkânî-i Şirvânî, Sa'dî, Hâfız ve Abdurrahmân-i Câmî gibi şahıslar da mersiye yazmışlardır. Mersiyeler kaside, mesnevi, gazel ve rubai gibi nazım şekilleriyle yazılmıştır. Farsça yazılan mersiyelerde dünyanın vefasızlığı, zamanın geçici oluşu ve feleğe sitem gibi konular ele alınmıştır. Fars edebiyatında mersiyeleri günümüze ulaşan ilk üstatlar Sâmânî dönemi şairleridir. Bu makalede Fars edebiyatında mersiyenin nasıl işlendiği açıklanmış ve ilk yazılan mersiyeler ele alınıp tercüme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mersiye, Rûdekî, Fars edebiyatı, Fars şairleri.

The first mersiyes (elegies) in the Persian literature

Abstract

“Mersiye” (elegy) is the form of poetry that is used to express the sorrow for and the good features of a dying person. The first poet whose independent elegy reached our day is Rûdekî. After him the poets like Ebû'l-Abbâs Fazl bin Abbâs Rebincenî and Ebû Mansûr Ammâre-i Mervezî wrote elegies. The elegies written in the Persian literature are classified into official, personal, religious, sophistic and philosophical elegies according to their subjects. The best poets of the Persian literature like Firdevsî, Hâkânî-i Şirvânî, Sa'dî, Hâfız and Abdurrahmân-i Câmî wrote elegies. The first masters of the Persian literature whose elegies reached our day are the poets of the Samanid period. In this article we explain how elegies are handled in the Persian literature, we deal with the first elegies, and make their translations.

Keywords: Elegy, Rûdekî, Persian literature, Persian poets.

Giriş

Mersiye kelimesinin lügat manası “ölen birinin ardından iyiliklerini sayarak acıyı ağlamaktır” Fars, Türk ve Arap edebiyatlarında ölenin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek ve o kişinin iyi taraflarını anlatmak için yazılan lirik şiirlere mersiye denilmiştir. İslam öncesi Fars edebiyatında yazılan mersiyeler hakkında detaylı bilgiler yoktur. Ancak mersiyenin o dönemde yazıldığına dair belirtiler bulunmaktadır. Merzkû adlı bir dinî önder adına Eşkânî Pehlevice yazılan Risâle-i Merzkû günümüze ulaşmıştır. İslâmî dönem Fars edebiyatında yazılan en eski mersiye Ebû'l-Yenbagî Abbas b.Tarhân'ın Derî Farsçası ile

¹ Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, (İstanbul, Türkiye), cetinkaska@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1168-5522 [Makale kayıt tarihi: 21.05.2019-kabul tarihi:20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580566]

yazdığı altı kıtalık “Semerkant’ın harabe haline gelmesi” adlı mersiyesidir. Bu mersiye İbn Hurdâzbih’in el-Mesâlik ve’l-memâlik adlı eserinde bulunmaktadır. Ayrıca Muhammed b. Vasîf Sîstânî’nin Târîh-i Sîstân adlı eserindeki kaside şeklindeki on bir beyitlik mersiyesi Fars edebiyatında yazılan eski mersiyelerendir. (Türk Dili ve Ansiklopedisi, 1986:272; Yazıcı, 2004:217; Provençal, 1987:772-73; Dihhudâ, 1377:20617)

Fars edebiyatında müstakil mersiyesi günümüze ulaşan ilk şair Rûdekî’dir. Rûdekî kendi muasırları olan Ebû’l-Hasan Murâdî ve Şehîd-i Belhî gibi şairlerle Sâ mânî emiri Ahmed b. İsmâil veya İsmail b. Ahmed için mersiye yazmıştır. Rûdekî’den sonra şair Ebû’l-Abbâs Fazl b. Abbâs Rebincenî h. 331 yılında Nasr b. Ahmed Sâ mânî’nin ölümü için bir mersiye kaleme almıştır. Rebincenî bu mersiyesinde Nûh b. Nasr’ın tahta çıkışını da tebrik etmiştir. Rebincenî’den sonra Sâ mânî döneminin son şairi Ebû Mansûr Ammâre-i Mervezî, Ebû İbrâhîm İsmâil b. Nûh’un h. 395 yılında öldürülmesi üzerine bir mersiye yazmıştır. (Selçuk, 2013:7-9)

Fars edebiyatında mersiye

Mersiye konularına göre resmî, şahsî-ailevî, dinî ve felsefî olarak ayrılmaktadır. Resmî mersiye padişahlar, vezirler, ülke büyükleri veya onlara yakın olan kişiler hakkında yazılmıştır. Bu tür mersiye genellikle saray şairleri kaleme almıştır. Saray şairleri bu mersiye ya emirle veya aldıkları caize sebebiyle kaleme almışlardır. Bu mersiye resmî oldukları için kuru, ruhsuz ve fazla mübalağalıdır. Ferruhî-i Sîstânî’nin h.421 yılında vefat eden Gazneli Mahmud için yazdığı mersiye, Am’ak-i Buhârî’nin Sultan Sencer’in emriyle kızı Mah Melek Hâtun için yazdığı mersiye, Emîr Muizzî’nin Selçuklu Sultanı Melikşâh için yazdığı mersiye, Enverî’nin dönemin büyüklerinden olan Seyyidü’l-Sâdât Mecdüddîn Ebî Tâlib b. Ni’me için söylediği mersiye, Hâkânî’nin İmam Muhammed Yahyâ hakkında söylediği mersiye ve Sa’dî’nin Salgurlu Sa’d b. Ebûbekr ve Ebûbekr Sa’d b. Zengî gibi kişiler için yazdığı mersiye saray şairleri tarafından görev gereği saray ehli hakkında yazılan resmî mersiyele örnektir. Fars şiirinin başlangıcından hicri sekizinci yüzyıla kadar kaside nazım şekliyle daha çok resmî mersiye yazılmıştır. Ancak Safevî hükümeti döneminde dinî mersiye revaç kazanmış ve mersiye daha çok terkibibend nazım şekliyle kaleme alınmıştır. (Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18; Fesâî, 1373:209-10)

Taziye ile beraber onun yerine geçeni de tebrik eden mersiye türünün ilk örneğini Ebû’l-Abbâs Fazl b. Abbâs-i Rebincenî kaleme almıştır. Rebincenî bu mersiyesinde Sâ mânî hükümdarı Nasr b. Ahmed’in ölümü üzerine taziye yazmış ve onun yerine geçen Nûh b. Nasr’ı tebrik etmiştir. Ferruhî’nin Gazneli Mahmud’un ölümü ve oğlu Muhammed’in tahta geçmesi için yazdığı mersiye ile Emîr Muizzî’nin Fâru’l-Mülk’e ağıt ve oğlu Kavvâmu’l-Mülk’ü tebrik için yazdığı mersiye bu türdendir. Son dönem şairlerinden Fethâlîhân Sabâ, Âkâ Muhammed Hân Kâcâr’ın ölümü ve Fethâlî Şâh’ın tahta geçmesi hakkında bu tarz bir mersiye yazmıştır. Yine Cemâleddîn-i İsfahânî’nin Hanefî mezhebinin ileri gelen âlimlerinden Rûkneddîn-i Saîd’i tebrik ve kardeşi Kavvâmuddîn-i Saîd’e ağıt şeklindeki mersiyesi bu türdendir. Şairler mersiye terciibend, kıta, terkibibend, kaside, mesnevi, gazel, ve rubai gibi nazım şekilleriyle yazmışlardır. Örneğin Firdevsî mersiyelelerini Şâhnâme’de mesnevi, Hâfız ve Hümâm-i Tebrîzî mersiyelelerini gazel ve Hâkânî mersiyelelerini kaside, kıta ve rubai nazım şekilleriyle yazmıştır. Ancak mersiye en çok tercih edilen nazım şekli kasidedir. Mersiyele muzari, hezec, remel, müctes, hafif, müsterih, serî, ve karîb gibi bahirlerle söylenmiştir. (Secâdî, 1373:10; Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18; Selçuk, 2013:11-12, 20)

Fars edebiyatında bir diğer mersiye türü şahsî mersiyelerdir. Bu mersiyeleri şair kaybettiği akrabaları, annesi, babası, kardeşleri, arkadaşları ve maşuku sebebiyle kaleme almıştır. Bu tür mersiyeler duygusal, kederli ve anlam yüklüdür. Firdevsî'nin h.394 yılında 37 yaşında vefat eden oğlu için yazdığı mersiye bu türe ilk örnektir. Hâkânî-i Şîrvânî'nin h.570 yılında henüz yirmi yaşındayken vefat eden oğlu Emîr Reşîdüddîn ve kendisini himaye edip, Arapça öğreten ve Hassânü'l-Acem unvanı veren amcası Kâfiyüddin Ömer b. Osman'ın h.545 yılında ölümü nedeniyle yazdığı mersiyeler, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın şair Seyyid Hasan-i Gaznevî ve vefat eden oğlu Sâlih için yazdığı mersiyeler, Senâî'nin şair Emîr Muizzî için söylediği mersiye, Nizâmî-i Gencevî'nin vefat eden şair Hâkânî-i Şîrvânî için yazdığı bir beyitlik mersiye, Kemâleddîn-i İsfahânî'nin oğlu ve babasının ölümü üzerine yazdığı mersiyeler, Nâsır-i Hüsrev'in Leylâ ve Mecnûn'da kardeşi ve annesinin ölümü üzerine söylediği mersiye, Muhteşem-i Kâşânî'nin kardeşi, Abdurrahman-i Câmî'nin oğlu ve kardeşi, Feyzî-i Dekkenî'nin oğlu, Rûdekî'nin Şehîd-i Belhî ve Ebû'l-Hasan Murâdî, Lebîbî-i Horasânî'nin Ferruhî-i Sîstânî, Bahâr'ın Cemîl Sadîkî, Işkî, Pervîn İ'tisâmî ve İrec Mirzâ için yazdığı mersiyeler, Hâfız ve Sa'dî'nin oğulları ve muasır şairler Irâkî, Ahmed Şâmlû, Mehdi Ehvânsâlîs ve Sohrâb-i Sipihrî'nin Fûrûg-i Ferruhzâd için yazdığı mersiyeler şahsî mersiyelere örnektir. (Kâzî, 1373; Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18; Selçuk, 2013:12-15)

Hâkânî şahsî mersiyelerin yanında mezhebî, felsefî ve saray ile ilgili mersiyeler de yazmıştır. Hâkânî'nin yirmi bir mersiyesi kaside, on dokuzu kıta ve dördü terkihibendi nazım şekliyle söylenmiştir. İşiteni en çok etkileyen mersiye türü dinî mersiyelerdir. (Şânzerî, 1394:139-156)

Şahsî mersiyenin bir türü de şairin hikâyelerindeki kahramanlar hakkında mersiyeler yazmasıdır. Bazen şair kahramanlarıyla bir olup aradaki mesafeyi kaldırır. Şair kahramanın başına gelenleri kendi başına gelmiş gibi görür. Kahramanın ölmesi şairin üzümlü kederlenmesine neden olur. Bu keder nedeniyle şair mersiyeler yazar. Örneğin Firdevsî, Şâhnâme'deki kahramanlar olan Sohrâb, Siyâveş, İsfendiyâr ve Rüstem için bu tür mersiyeler yazmıştır. Ayrıca buna benzer mersiyeler Nizâmî'nin Hüsrev-i Şîrîn ve Gürgânî'nin Vîs ü Râmîn adlı eserlerinde bulunmaktadır. Şahsî mersiyenin bir türü de şairin daha hayatayken ölüm ve hayat, ölümün yaklaşması, ahiret hayatı için azık toplamadan ömrün heba olması ve hakiki maşuka kavuşmak gibi konuları elle aldığı mersiyelerdir. Bu tür mersiyelerin en güzel örneğini Pervîn İ'tisâmî mezar taşı için yazmıştır. Ayrıca bu konuda İrec Mirzâ da güzel bir şiir kaleme almıştır. Fars edebiyatı tarihinde her bir şair kendi özel düşünce ve fikri çerçevesinde mersiye yazmıştır. Mersiyelerin dili sade ve basittir. Hatta muğlak yazan şairler bile mersiyelerde sade bir dil tercih etmişlerdir. (Muhammedî, 1387:61-63; Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18)

Üçüncü mersiye türü dinî mersiyelerdir. Bu tür mersiyeler Kerbelâ hadisesi, dinî önderler, din âlimleri, imamların öldürülmesi ve Hz. Hüseyin'in şehadetiyle ilgili yazılan mersiyelerdir. Bu tür mersiyeler özellikle İnan'da Şia mezhebinin yayılmasıyla Fars edebiyatında geniş ölçüde ele alınmıştır. Bu türün ilk örneklerinden birisi hicri altıncı yüz yıllın ilk yarısında şair Kavâmî-i Râzî tarafından yazılmıştır. Mirza Abdülcelîl, Hâcû-yı Kirmânî ve Selmân-i Sâvecî gibi şairler Hz. Hüseyin'in şehadetiyle ilgili dille getirmişlerdir. Kerbelâ'daki Şia imamlarının şehadeti hakkında ilk kitap yazan kişi Mollâ Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'dir. Kitabın adı Ravzatü'l-Şühedâ'dır. Safevîler'den itibaren şairlerin birçoğu dinî mersiye yazmıştır. Hicri dokuzuncu yüzyılda Kerbelâ hadisesi ve imam menkıbeleri hakkında şiir yazan şairler şunlardır: Kemâl Gıyâseddîn-i Şîrâzî, Bâbâ Sevdâ-i Ebîverdi, Tâceddîn Hasan Tûnî-i Sebzevârî, İbn Hüsâm-i Kehistânî, Hâce Evhad-i Sebzevârî, Lütfullâh-i Nişâbüri ve Kâtibî-i Terşîzî. En meşhur dinî mersiye Safevî hümdarı I. Tahmâsb devrinde on iki bent halinde Muhteşem-i Kâşânî'nin Hz. Hüseyin ve arkadaşları hakkında yazdığı terkihibenddir. Bu meşhur mersiye birçok şair tarafından taklit edilmiştir. Hicri on üçüncü yüzyıl başları şairi Hâc Süleymân Sabâhî Bîdglî-i Kâşânî, Hz. Hüseyin ve arkadaşları için Muhteşem'i örnek alıp bir terkihibend yazmıştır. Mirzâ Kûçek lakaplı Mirzâ Muhammed

Şefî' ve Visâl-i Şîrâzî, Hz. Hasan için birer terkihibend yazmışlardır. Surûş-i İsfahânî, Muhtşem'i taklit ederek 60 bentten oluşan bir terkihibend kaleme almış ve dinî şiirlerini Şemsü'l-Menâkıb adındaki bir mecmuada toplamıştır. Mîrzâ Mahmûd Hân Meliku's-şuarâ, Hz. Hüseyin hakkında fasih, kederli ve on dört bentten oluşan bir terkihibend yazmıştır. Mîrzâ Nûrullâh İmân-i Sâsânî, Mîrzâ Muhammed Takî Neyyir, Hüseyin Pejmân Bahtiyârî, Melikü's-şuarâ Bahâr, Emîrî Fîrûz-i Kûhî, Muhammed Hüseyin Şehriyâr, İkbâl-i Lâhorî, Celâleddîn Humâî, Alî İnsânî ve Müşfik-i Kâşânî gibi şairler de üçüncü imam hakkında dinî mersiyele yazmışlardır. (Selçuk, 2013:15-19; Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18)

Sel, veba ve deprem gibi afetlerle toplu katliamlar dolayısıyla mersiyele yazılmıştır. Kemâleddîn-i İsfahânî'nin Moğollar'ın İsfahân halkını kılıçtan geçirmesini anlatan şiiri ve Sa'dî-i Şîrâzî'nin Moğol istilası nedeniyle Bağdat'ın düşüşü ve Abbâsî halifesinin öldürülmesi üzerine yazdığı şiirler, Katrân-i Tebrîzî'nin Tebrîz'de meydana gelen depremi anlattığı şiiri, Evhadüddîn-i Enverî'nin Horasan depremini anlattığı şiiri, Hâkânî-i Şîrvânî'nin h.569 yılında kaleme aldığı Medâin şehrinin harap olması şiiri, Selmân-i Sâvecî'nin Azerbaycan ve Kuzey İran şehirlerindeki kıtlığı anlattığı kıtaları bu tür mersiyelelere örnektir. (Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18)

Ferruhî-i Sîstânî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

چه فتاده است که امسال دگرگون شده کار	شهر غزنین نه همان است که من دیدم پار
نوحه و بانگ و خروشی که کند روح، فکار	خانه‌ها بینم پر نوحه و پر بانگ و خروش
همه پر جوش و همه جوشش از خیل سوار	کوی‌ها بینم پر شورش و سر تا سر کوی

Gazne şehri geçen yıl gördüğüm gibi değil. Bu yıl ne oldu da bu kadar değişti.

Evleri ağıt, feryat ve çığlık dolu görüyorum. Bu ağıt, feryat ve çığlık ruhu düşünmeye sevk ediyor.

Sokakları ızdırapla dolu görüyorum. Sokaklar baştanbaşa çığlık dolu, bütün çığlık ve bütün feryat yılık atındandır. (Ferruhî-i Sîstânî, 1335:90,92)

Firdevsî-i Tûsî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

نه نیکو بود گر بیازم به گنج	مرا سال بگذشت بر شصت و پنج
بیندیشم از مرگ فرزند خویش	مگر بهره برگیرم از پند خویش
ز دردش منم چون تن بی‌روان	مرا بود نوبت، برفت آن جوان

Artık yaşım altmış beşi geçti. Hazine (Şâhnâme) ile nazlanmam iyi değildir.

Eğer öğüdümden nasipleneceksem, oğlumun ölümünü düşünmeliyim.

Sıra bendeydi ama o genç gitti. Derdinden ruhsuz ten gibiyim. (Firdevsî, 387)

Hâfız-i Şîrâzî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

طایر قدسم و از دام جهان برخیزم	مژده وصل تو کو کز سیر جهان برخیزم
از سر خواجگی کون و مکان برخیزم	به ولای تو که گر بنده خویشم خوانی
پیشتر زان که چو گردی ز میان برخیزم	یا رب از ابر هدایت برسان بارانی

Vuslat müjden nerede, cihandan vazgeçeyim. Kutsi kuşum, dünya damından kalkayım.

Beni kulun olarak kabul edersen dostluğuna ant olsun, bütün varlığın efendiliğinden vazgeçerim.

Ya rab! Ben toz gibi ortadan kalkmadan önce hidayet bulutundan bir yağmur yağdır. (Hâfız, 1341:142)

Sa'dî-i Şîrâzî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

هر دم از عمر می‌رود نفسی چون نگه می‌کنم نماند بسی
ای که پنجاه رفت و در خوابی مگر این پنج روز دریابی
خجل آن کس که رفت و کار نساخت کوس رحلت زدند و بار نساخت

Her dem ömürden bir nefes tükeniyor. Bakınca çok kalmadığını görüyorum.

Ey elliyi devirip hala uykuda olan kişi, sanki bir daha bu elli günü bulabilecek misin?

Gidip bir iş yapmayan kimseye yazıklar olsun, göç davulunu çaldılar ama henüz yükünü hazırlamadı.
(Veẓînpûr, 1374:24)

Muhteşem-i Kâşânî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

باز این چه شورش است که در خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است
باز این چه رستخیز عظیم است در زمین بی نفع صور خاسته تا عرش اعظم است
این صبح تیره باز دمید از کجا کزو کار جهان و خلق جهان جمله در هم است

Yine âlem halkından yükselen bu feryat nedir? Yine bu ağıt, bu yas, bu matem nedir?

Yine yerdeki bu azim mahşer nedir. Sura üflenmeden arşa kadar kalkmış.

Yine bu karanlık sabah nereden doğdu. Ondan dünya işleri ve dünyadaki insanların hepsi perişandır.
(Muhteşem-i Kâşânî, 1348:280)

Fürûğ Ferruhzâd'ın mersiyesinden birkaç beyit:

آن روزها هر سایه‌ای رازی داشت هر جعبه سر بسته گنجی را نهان می‌کرد
هر گوشه‌ی صندوق‌خانه در سکوت ظهر گویوی جهانی بود
هر کس ز تاریکی نمی‌ترسید در چشم‌هایم قهرمانی بود

O günlerde her bir gölgenin bir sırrı vardı. Her kapalı kutu bir hazine saklıyordu.

Sandık odasının her bir köşesi zahiri sükûttaydı. Sanki evrenseldi.

Herkes karanlıktan korkmuyordu. Gözlerimde bir kahraman vardı. (Şemîsâ, 1385:367)

Mevlânâ'nın mersiyesinden birkaç beyit:

روز عاشورا همه اهل حلب باب انطاکیه اندر تا به شب
گرد آید مرد و زن جمعی عظیم ماتم آن خاندان دارد مقیم
ناله و نوحه کنند اندر بکا شیعه عاشورا برای کربلا

Aşure günü geceye kadar bütün Halepliler Antakya kapısına gelirlerdi.

Kadın, erkek büyük bir kalabalık toplanır, ehli beytin yasını tutarlardı.

Bağırıp feryat ederlerdi, Şîa ve Kerbela vakası için yas tutarlardı.

Fars Edebiyatında ilk mersiye yazarlar Sâ mânî dönemi şairleri olan Rûdekî, Rebîncenî ve 'Ammâre-i Mervezî'dir.

Rûdekî: Acem şâirlerin öncüsü, şâirlerin sultanı ve Fars şiirinin babası gibi adlarla anılmıştır. Semerkant'ın Rûdek kasabasının Bennüc kariyesinde dünyaya gelmiştir. Hicri üçüncü yüzyılın ortalarında doğduğu tahmin edilmektedir. Mahlası için iki rivayet mevcuttur. Bir rivayete göre Rûd adındaki müzik aletini çaldığı için, diğer rivayet ise Semerkant'ın Rûdek kasabasında doğmasından dolayı Rûdekî olarak anılmıştır. Sâ mânî Emîri Nasr b. Ahmed'in ilgisini çeken Rûdekî, onun sarayında

yer bulup, çeşitli ödül ve bağışlar sayesinde büyük bir servette sahip olmuş ve saraydaki şairler tarafından kıskanılan üstün bir makam elde etmiştir. Avfi ve Mollâ Câmî'ye göre Rûdekî doğuştan kör doğmuş ancak Rûdekî hakkında bilgi veren Sem'ânî, Nizâmî-i Arûzî ve Târîh-i Sîstân yazarı onun kör olduğu ile ilgili bir şey söylememişlerdir. Sâ mânî devletinin başkenti Buhara'da görkemli bir hayat süren Rûdekî ömrünün son dönemlerinde çok büyük sıkıntılar çekmiş ve fakir düşmüştür. Moğol saldırıları ve çeşitli nedenlerden dolayı Rûdekî'nin şiirlerinden sadece 1047 beyit günümüze ulaşmıştır. Unsurî, Firdevsî, Mollâ Câmî, Nasır-i Hüsrev, Nizâmî-i Arûzî, Kısâ-i-yi Mervezî, Mu'ammerî-i Gorgânî gibi şairler Rûdekî'ye övgüde bulunmuşlardır. (Nefisî, 1336: 14-411; Öztürk, 2008:185-186; Şâfî, 1380: 25-31; Hânlerî, 1347: 238; Devletşâh, 1337:36-39; Hidâyet, 1339:681-688; Avfi, 1361: 6-8; Safâ, 1338:371-389)

Rûdekî, Sâ mânî emiri İsmail b. Ahmed veya Ahmed b. İsmâîl'in ölümü nedeniyle bir mersiye yazmıştır:

<p>وندر نهان سرشک همی باری ترسم ز بخت انده و دشواری بود آن که بود، خیره چه غمداری؟ گیتیست، کی پذیرد همواری زاری مکن، که نشنود او زاری کی رفته را به زاری باز آری؟ گر تو به هر بهانه بیازاری بر هر که تو دل بر او بگماری بگرفت ماه و گشت جهان تاری بر خویشتن ظفر ندهی باری آن به که می بیاری و بگساری فضل و بزرگمردی و سالاری</p>	<p>ای آن که غمگنی و سزاواری از بهر آن کجا ببرم نامش رفت آن که رفت و آمد آنک آمد هموار کرد خواهی گیتی را؟ مستی مکن، که ننگرد او مستی شو، تا قیامت آید، زاری کن آزار بیش بینی زین گردون گویی گماشتهست بلایی او ابری پدید نی و کسوفی نی فرمان کنی و یا نکنی، ترسم تا بشکنی سپاه غمان بر دل اندر بلای سخت پدید آید</p>
--	--

1. Ey kederli ve bu gama layık ve münasip olan kimse! Gizlice gözyaşı döküyorsun,
2. Eğer adımı zikretsem şiddetli bir sıkıntı ve elem seni saracak diye korkuyorum.
3. Gitmesi gereken kimse gitti, yapılması gereken yapıldı. Olması gereken şey oldu. Niçin beyhude kederleniyorsun?
4. Dünyayı kendine ebedi ve daimi mi yapmak istiyor musun? Dünya bu! Kim ebedi ve daimi olacak?
5. Şikâyet etme çünkü dikkate almıyor. Ağlayıp inleme çünkü duymuyor.
6. Git kıyamet kopuncaya kadar ağla. Olmuş bir olayı kim ağlayıp inleyerek eski haline döndürebilir?
7. Eğer her bahane ve sıkıntı nedeniyle incinir ve kırılırsan, bu dünyada daha fazla eziyet çekeceksin.
8. Gönül bağladığın herkesin başına muhtemelen dünya bir bela getirecek.
9. Bir bulut bile aşikâr değil, güneş tutulması meydana gelmemiş ama ay ve dünya karanlığa bürünmüş.
10. İster dinle ister dinleme. Kendine mukayyet olamayacağından korkuyorum.
11. Gam ordusunu yenmen için en iyi şey, şarap getirip içmendir.
12. Kederli bir olayda üstünlük, azamet, sürur ve padişahlık belli olur. (Rûdekî-i Semerkandî, 1376:111-12)

Rûdekî vefat eden şair Ebû'l-Hasan Murâdî için on iki beyitlik bir mersiye yazmıştır. Mûrâdî Sâ mânîlerden Nasr b. Ahmed ve şair Rûdekî'nin muasır olup Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Sadece iki beyti günümüze ulaşmıştır.

<p>مرگ چنان خواجه نه کاریست خرد کالبد تیره به مادر سپرد زنده کنون شد که تو گویی: بمرد آب نبد او، که به سرما فسرد دانه نبود او، که زمینش فشرد کاو دو جهان را به جوی می شمرد جان و خرد سوی سماوات برد مصقله‌ای کرد و به جانان سپرد بر سر خم رفت و جدا شد ز درد مروزی و رازی و رومی و کرد اطلس کی باشد همتای برد؟ نام تو از دفتر گفتن سترد</p>	<p>مرد مرادی، نه همانا که مرد جان گرامی به پدر باز داد آن ملک با ملکی رفت باز گاه نبد او، که به بادی پرید شانه نبود او، که به مویی شکست گنج زری بود در این خاکدان قالب خاکی سوی خاکی فکند جان دوم را، که ندانند خلق صاف بد آمیخته با درد می در سفر افتند به هم، ای عزیز خانه خود باز رود هر یکی خامش کن چون نقطه، ایرا ملک</p>
---	--

1. Murâdî öldü ama aslında tam ölmedi. Onun gibi birisinin ölümü küçük bir iş değildir.
2. Murâdî'nin ruhu gökyüzüne ulaştı. Vücudu toprağa verildi.
3. Melekler âlemiyle ruhu irtibat halindeydi ve o âleme gitti. Sen onu ölü tasavvur ediyorsun ama aslında o yaşıyor.
4. Murâdî rüzgârda uçuşan saman değildi. Soğukta donan ve buz tutan su da değildi.
5. Murâdî bir saç tanesiyle kırılan tarak değildi. Zeminin sakladığı bir dane de değildi.
6. Murâdî bu dünyada altından bir hazineydi. Her iki dünya onun için değersiz ve önemsizdi.
7. Murâdî topraktan yaratılan vücudunu, dünyanın toprak renkli âlemine attı. Ruh ve düşüncesini semaya götürdü.
8. Murâdî insanların tanımadığı ruhu cilalayıp nurlandırdı ve Allah'a teslim etti.
9. Onun ruhu tortuya karışan şarap gibiydi. Ruhü dünya küpünden göğe yükselip toprak olan vücuttan ayrıldı.
10. Her seyahate farklı şehir, ilke ve çeşitli taifelerden insanlar birbiriyle birlikte olur.
11. Seyahatten döndüklerinde herkes kendi evine gider. Ancak ipek kumaşı nasıl kıymetli Yemen kumaşıyla aynı fiyatta olabilir?
12. Ey Rudeki sus! Kendi haline bak, çünkü en kısa zamanda Allah, senin adını da şiir ve şairlik defterinden silecek. (Rûdekî-i Semerkandî, 1376:76)

Şehîd-i Belhî Arapça ve Farsça söyleyen Sâ mânî dönemi filozof ve şairlerindedir. Üstatlıkta Rûdekî'ye denk sayılan Şehîd Fars edebiyatında ilk defa mülemma yazan şairdir. Menûçihri-i Dâmgânî, Rûdekî, Ferruhî-i Sistânî, Fesâî, Dakîkî, Hâkânî, Edîb Sâbir ve Sûzenî gibi ünlü şairler kendisine övgüde bulunmuşlardır. Günümüzde tezkire, sözlük ve cönklerden bize ulaşan rubâî, kaside, gazel, kıta ve mesnevilerinin beyit sayısı yaklaşık 102'dir. Fars edebiyatında ilk olgun rubâî yazan şairlerden biridir. H.325 yılında vefat etmiş ve şair Rûdekî onun ölümü üzerine altı beyitlik bir mersiye yazmıştır. (Safâ, 1338:389-393)

کاروان شهید رفت از پیش وآن ما رفته گیر و می‌اندیش

از شمار دو چشم یک تن کم
توشه جان خویش ازو برپای
آن چه با رنج یافتیش و به ذل
خویش بیگانه گردد از پی سود
گرگ را کی رسد ملامت شاة
باز را کی رسد نهیب شخیش
وز شمار خرد هزاران بیش
پیش کایدت مرگ پای آگیش
تو به آسانی از گزافه مدیش
خواهی آن روز؟ مزد کمتر دیش

1-Şehid Belhi'nin cenazesini uğurlayan grup önümüzden geçti. Ancak sen onu ölmüş tasavvur etme, ruh ve canımızı ölmüş tasavvur et.

2-Zahiren sayıca bir kişi azaldı. Ancak bilgelik ve zekâ bakımında sanki binlerce bilgili ve zeki kimse vefat etti.

3-Ölüm ayağına dolanıp seni bulmadan önce can azığımı ve hayat yiyeceğini ölüm pençesinde kurtar.

4-Sıkıntı ve zorlukla elde ettiğin şeyi rahat ve beyhude bir şekilde kaybetme.

5-Hıslım ve akrabaların para nedeniyle yabancılar gibi senden yüz çevirdiğini günü görmek istiyorsan, onlara az para ver.

6-Kurt asla aslan gibi sağlam ve kuvvetli olamaz. Serçenin korku ve telaşı asla doğana erişemez. (Rûdeki-i Semerkandî, 1376:94)

'Ammâre-i Mervezî: Asıl adı Ebû Mansûr 'Ammâre b. Muhammed Mervezî'dir. Kendisi Sâ mânîlerin sonu ile Gaznelilerin başında yaşayan şairlerdendir. Güzel ve ilgi çekici şiirler yazan 'Ammâre'nin şiirleri Enverî zamanında örnek alınmıştır. Şiirlerinde Gazneli Mahmûd'a övgüde bulunmuş ve h.395 yılında vefat etmiştir. Yüz küsur beyti günümüze ulaşmıştır. Sâ mânîlerin, el-Muntasır lakabıyla şöhret bulan son şehzade Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Nûh b. Mansûrûn h.395 yılında öldürülmesi üzerine bir mersiye söylemiştir: (Hidâyet, 1339:888; Avfi, 1361:24; Safâ, 1338:452)

از خون او چو روی زمین لعل فام شد
تیغش بخواست خورد همی خون مرگ را
روی وفا سیه شد و چهر امید زرد
مرگ از نهیب خویش مر آن شاه را بخورد

Onun kanıyla yeryüzü yakut gibi olunca, vefanın yüzü karardı ve ümidin çehresi sarardı.

Onun oku ölümün kanını içmek istiyordu ama ölüm kendi korkusundan o şahı öldürdü.

Rebîncenî: Asıl adı Ebû'l-Abbâs Fazl b. Abbâs Rebencenî'dir. Sâ mânî dönemi şairlerindedir. Hicri dördüncü asırda yaşamıştır. Doksan küsur beyti günümüze ulaşmıştır. Ferruhî ve Menûçihri gibi şairler kendisini methetmişlerdir. H.331 yılında vefat eden Nasr b. Ahmed'in ölümü ve Nuh b. Nasr'ın tahta çıkışı için yazdığı mersiye, taziye ve tebrik tarzındaki kasidesi meşhurdur çünkü bu şiir mersiye ve kutlamayı bir arada işleyen ilk Farsça eserlerdendir: (Avfi, 1361:9-10; Safâ, 1338:395-96, Hidâyet, 1339:945-46)

پادشاهی گذشت خوب نژاد
ز آن گذشته ز میانیان غمگین
بنگر اکنون به چشم عقل و بگو
گر چراغی ز پیش ما برداشت
ور زحل نحس خویش پیدا کرد
پادشاهی نشست فرخ زاد
زین نشسته جهانیان دلشاد
هرچه بر ما ز ایزد آمد داد
باز شمعی به جای او بنهاد
مشتری نیز داد خویش بداد

Soylu bir padişah öldü, uğurlu bir padişah onun yerine geçti.

Ölen padişah nedeniyle herkes kederli, yerine geçen padişaktan dolayı herkes mutlu.

Şimdi akıl gözüyle bak ve söyle Allah'tan bize ne geldiyse aynı adalettir.

Eğer bizim önümüzden bir lamba aldıysa da onun yerine tekrar bir mum koydu.

Satürn uğursuzluğuyla gelmesine rağmen Jüpiter de adaletiyle geldi.

Sonuç

Fars edebiyatındaki mersiyeleri resmî, şahsî-ailevî ve dinî olarak gruplandırmak mümkündür. Ayrıca sel, veba ve deprem gibi afetler nedeniyle yazılan mersiyeler de bulunmaktadır. Hükümdarlar, vezirler ve devletin ileri gelenleri için yazılan resmî mersiyelerde resmî atmosferin gereği olarak şairler yapmacık bir tavır takınmıştır. Şahsî-ailevî mersiyelerde şairler gerçek duygularını ifade etmişlerdir. Dinî mersiyelerdeyse şairler şahsî-ailevî mersiyelerdeki kadar etkileyici olmasalar da yürek acılarını dinî duygularla ifade etmişlerdir. Fars edebiyatında mersiye türünde kendisinden şiir nakledilen ilk şair Rûdekî'dir. Rûdekî'den önceki şairlerin divanları günümüze ulaşmadığından mersiye söyleyip söylemediklerini bilmiyoruz. Rûdekî'den sonra mersiye yazan Ebû'l-Abbâs Fazl b. Abbâs Rebincenî ve Ebû Mansûr Ammâre-i Mervezî gibi şairlerin sınırlı sayıdaki beyitleri günümüze ulaşmıştır. Fars edebiyatında günümüze ulaşan ilk mersiyeleri Sâ mânî dönemi şairleri yazmışlardır. Sâ mânî şairleri mersiyelerinde dünya ve makamın geçiciliğini, feleğin acımasızlığını ve ölümden kurtuluşun mümkün olmadığını vurgulamışlardır. Fars edebiyatındaki büyük şairlerin neredeyse tamamı mersiye yazmıştır. İlk mersiyelerde mübalağa ve yapmacıklık azdır. Şairler sözlerini sarih ve açık bir şekilde ifade etmişlerdir.

Kaynakça

- Asîl, H. (1381). "Mersiye" *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, Nşr. Hasan Enûşe, Tahran.
- Avfî, M. (1361). *Tezkire-i Lübâbü'l-Elbâb*, Nşr. Edward Browne, C.2, Tahran.
- Devletşâh, A. B. (1337). *Tezkiretu's-su'arâ*, Nşr. Muhammed Abbâsî, Tahran.
- Dihhudâ, A. E. (1377). "Mersiye" *Lügâtnâme-i Dihhuda*, C.13, (s.20617), Tahran.
- Ferruhî-i Sîstânî, (1335). *Dîvân-i Eş'âr-i Ferruhî-i Sîstânî*, nşr. Debîr Seyâkî, İkbâl: Tahran.
- Fesâî, M. R. (1373). *Envâ-i Şi'r-i Fârsî*, Şîrâz.
- Firdevsî, *Şâhnâme-i Firdevsî*, Nşr. Dervîş Perverde, Çâphâne-i Berûhîm.
- Hâfız-i Şîrâzî, (1341). *Dîvân-i Hâfız*, Nşr. Hâşim Rızâ, İntişârât-i Kâve.
- Hânlerî, Z. (1347). *Ferheng-i Edebiyât-i Fârsî*, Tahran.
- Hidâyet, R. K. (1339). *Mecmu'u'l-fusahâ*, Nşr. Mezâher Musafâ, C.2, Tahran.
- Kâzî, N. (1373). "Murûrî Ber Mersiye ve Mersiye Perdâzî Der Edebiyât-i Fârsî," *Rûznâme-i Âferîniş, Se Şenbe*, 28 Tîrmâh, Tahran.
- Muhammedî, H. (1387). "Kohenterîn Mersiye Serâî Der Şi'r-i Pârsî," *Keyhân Ferhengî*, Tahran.
- Muhteşem-i Kâşânî, (1348). *Dîvân-i Eş'âr-i Muhteşem-i Kâşânî*, Nşr. Mihr Ali Gorgânî, Mahmudî.
- Nefisî, S. (1336). *Muhît-i Zindegî ve Ahvâl ve Eş'âr-i Rûdekî*, Tahran.
- Öztürk, M. (2008). "Rûdekî" *DİA*, C.35. (s.185-86), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Provençal, E. L. (1987). "Mersiye" *İslam Ansiklopedisi*, C.7, (s.772-73), İstanbul.
- Rûdekî-i Semerkandî, (1376). *Dîvân-i Rûdekî-i Semerkandî*, Nşr. Saîd-i Nefisî, Müessese-i Entesârât-i Nigâh, Tahran.
- Safâ, Z. (1338). *Târîh-i Edebiyyât Der İrân*, C.1, Tahran.
- Secâdî, Z. (1373). *Mersiye Serâî Der Edeb-i Fârsî*, *Keyhân Hevâî*, Çehârşenbe, Yekom-i Tîrmâh, (s.43-62), Tahran.
- Selçuk, E. (2013). "İran Edebiyatında Mersiye Türleri," *Doğu Araştırmaları*, (s.5-22), İstanbul.

Şâfiî, H. (1380). *Sad Şâ'ir*, Tahran.

Şânzerî, A. R. (1394). *Sebk-i Mersiyehâ-i Hâkânî, Fünûn-i Edebî*, (s.139-156), Tahran.

Şemîsâ, S. (1385). *Envâ'-i Edebî*, Mitrâ, Tahran.

Türk Dili ve Ansiklopedisi, (1986). "Mersiye" C.6, (s.272-73), İstanbul: Dergâh.

Vezînpûr, N. (1374). *Dâğ-i Neneg Ber Sîmâ-i Edeb-i Fârsî*, Muîn, Tahran.

Yazıcı, T. (2004). "Mersiye" *DİA*, C.29, (s. 217-18), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.